บทที่ 4

ลักษณะทั่วไปของชุมชน

การศึกษาลักษณะทั่วไปของชุมชนเป็นการศึกษาเพื่อนำข้อมูลที่ได้ ไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ในบทที่ 5 ถึงสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้สตรีในหมู่บ้านแห่งนี้เกิดการย้ายถิ่น ตลอดจนศักยภาพทางด้านความคิด บุคคล และทรัพยากรของชุมชนในการแก้ไขปัญหานี้ และเพื่อให้ได้ทราบข้อมูลภายในชุมชนรอบด้าน ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนใน 6 ประเด็นใหญ่ ๆ ได้แก่

1. ลักษณะทางกายภาพ
2. ประวัติการตั้งถิ่นฐานของประชากร
3. ประชากร
4. สภาพทางเศรษฐกิจและอาชีพ
5. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม
6. สภาพการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน

ลักษณะทางกายภาพ

1. <u>ที่ตั้งและอาณาเขต</u>

หมู่บ้านปางมะโอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลวังเงิน อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง บนถนนสายลำปาง – เด่นชัย ถ้าเดินทางโดยรถยนต์จากจังหวัดลำปางไปยังอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ จะพบหมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่เป็นหมู่บ้านสุดท้ายของจังหวัดลำปาง ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ในหุบเขา ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่สองฝั่งลำห้วยแม่มาย ซึ่งเป็นลำห้วยสายเล็ก ๆ ที่ไหลผ่านใจกลางหมู่บ้าน มีถนนลูกรังตัดผ่านกลางหมู่บ้าน 1 สาย ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจัดแบ่งเป็น 3 กลุ่มบ้านซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ป๊อกบ้าน" ได้แก่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ป๊อกบ้านใต้ เป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ติดกับถนนสายลำปาง – เด่นชัย ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่จำนวน 21 หลังคาเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ย้ายมาจากป๊อกบ้านลุ่มและป๊อกบ้านบน เมื่อครั้งที่มีการสร้างถนนสายลำปาง – แพร่ ที่ตั้งของกลุ่มบ้านกลุ่มนี้ตั้งอยู่บริเวณที่ค่อนข้างสูงและลาดชัน ทำให้ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำกิน น้ำใช้ โดยเฉพาะในฤดูแล้งปัญหานี้จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างป๊อกบ้านใต้กับป๊อกบ้านบน และป๊อกบ้านลุ่มในเรื่องการแบ่งปันน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค

ป๊อกบ้านบน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ถัดเข้าไปทางทิศตะวันตกชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งซ้ายของลำห้วยแม่มายจำนวน 30 หลังคาเรือน มีถนนลูกรังตัดผ่านกลางหมู่บ้านยาวตลอดไปจนถึงตอนในสุดของหมู่บ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีน้ำสำหรับอุปโภค บริโภคเกือบตลอดปี ยกเว้นในฤดูแล้งจะประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเช่นเดียวกับป๊อกบ้านใต้ กลุ่มบ้านนี้นับได้ว่าเป็นศูนย์กลางการบริหารงานของหมู่บ้าน มีวัด โรงเรียน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โรงไฟฟ้าพลังแสงอาทิตย์และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านตั้งอยู่ในกลุ่มบ้านนี้ด้วย

ป๊อกบ้านลุ่ม เป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ด้านในสุดของหมู่บ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่ม มีภูเขาล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน อยู่ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 3 กิโลเมตร ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ 2 ฝั่งลำห้วยแม่มายและมีถนนลูกรังแคบ ๆ ตัดผ่านกลางกลุ่มบ้าน มีจำนวนครัวเรือน 14 หลังคาเรือน กลุ่มบ้านลุ่มเป็นกลุ่มบ้านที่ชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นครั้งแรกก่อนที่หมู่บ้านจะขยายออกไปยังกลุ่มบ้านบนและกลุ่มบ้านใต้

2.<u>ลักษณะที่อยู่อาศัย</u>

ในหมู่บ้านแห่งนี้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนสร้างบ้านด้วยไม้ ทั้งที่เป็นบ้านถาวรและบ้านสร้างลำลองเพื่อเก็บไม้ ใต้ถุนสูงบ้างเตี้ยบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านนิยมสร้างบ้านให้มีใต้ถุนสูงเพื่อที่จะใช้บริเวณใต้ถุนบ้านเป็นที่ทอผ้าและทำงานอื่น ๆ สังเกตเห็นว่ายัง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

มีบ้านอยู่หลายหลังที่มีกี่ทอผ้าแบบพื้นเมืองอยู่ใต้ถุนบ้าน และยังมีการทอผ้าพื้นเมืองไว้ใช้เอง ในช่วงเวลาที่ว่างจากการทำงาน บ้านบางหลังสร้างด้วยไม้ล้วน ๆ ตั้งแต่เสาบ้านไปจนถึงหลังคาบ้านซึ่งก็งมีปรากฏให้เห็นอยู่บางหลังในปัจจุบัน จากการสนทนากับชาวบ้าน (จำนวน 5 คน เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2534) ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน (เพิ่มเติม) ว่าในสมัยก่อนบ้านส่วนใหญ่จะทำด้วยไม้ทั้งหลัง ตั้งแต่ เสา โครงสร้าง ฝาผนัง เพดานตลอดจนหลังคา ไม้ที่นำมามุงหลังคาเรียกว่า แป้นเกร็ด (ไม้กระดานที่ถูกตัดเป็นชิ้น ๆ กว้างประมาณ 4 – 6 นิ้ว ยาวประมาณ 8 – 10 นิ้ว) ปัจจุบันนี้มีบ้านเพียงบางหลังเท่านั้นที่ยังคงมุงหลังคาด้วยแป้นเกร็ด บ้านส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะนิยมมุงด้วยกระเบื้อง ทั้งนี้เพราะเมื่อประมาณ 7 – 8 ปีที่ผ่านมา มีพ่อค้าจากทางเชียงใหม่ได้นำเอากระเบื้องมาแลกแป้นเกร็ดของชาวบ้าน ชาวบ้านหลายคนเห็นว่ากระเบื้องใช้มุงหลังคาได้ดีกว่า ประกอบกับในช่วงนั้นบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ ๆ นิยมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซึ่งชาวบ้านเห็นว่ามีราคาแพงกว่าแป้นเกร็ด บ้านหลังที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องจะถูกจัดว่าเป็นคนที่มีฐานะดี ดังนั้นหลายครอบครัวจึงนำเอาหลังคาแป้นเกร็ดเดิมแลกกับกระเบื้องของพ่อค้า แต่ก็มีบ้านบางหลังเช่นบ้านของนางมูล สุขป้อ บ้านของนายนวล คำมาจันทร์ ยังใช้แป้นเกร็ดมุงหลังคาอยู่ เมื่อถามถึงสาเหตุที่ไม่ยอมเอาหลังคาบ้านเดิมแลกกับกระเบื้อง นางมูล และนายเสน่ห์ สุขป้อซึ่งเป็นลูกชายให้เหตุผลสรุปได้ว่า กระเบื้องที่พ่อค้านำมาแลกเป็นกระเบื้องธรรมดาที่มีราคาถูกไม่คุ้มกับราคาไม้ที่นำมาทำหลังคา ส่วนนายนวล คำมาจันทร์ ให้เหตุผลว่า " บ้านผมที่จริงก็เอาหลังคาแลกกับกระเบื้องไปบางส่วน แต่ตอนหลังผมเสียดายไม้แป้นเกร็ดจึงเหลือไว้บางส่วน " ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ทำหลังคาเป็นไม้สักซึ่งหาได้ไม่ยากในสมัยก่อน จากข้อมูลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีค่านิยมด้านวัตถุ แต่ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีมาแต่ดั้งเดิม

3. <u>ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์</u>

เนื่องจากสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด นอกจากนั้น ทางทิศใต้และทิศตะวันออกของหมู่บ้านยังเป็นเขตติดต่อกับวนอุทยานแห่งชาติเวียงโกศัย สภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ทำให้สภาพรอบ ๆ บริเวณหมู่บ้านยังเต็มไปด้วยทรัพยากรป่าไม้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สัตว์ป่าและของป่านา ๆ ชนิด แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะ 5 – 6 ปีที่ผ่านมา การทำลายทรัพยากรเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านถูกตัดเพื่อนำเอาพื้นที่มาทำการเกษตร และการตัดไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ตลอดจนการตัดไม้เพื่อนำมาแปรรูปจำหน่ายให้แก่พ่อค้าที่เข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ในช่วงนี้มีการนำเอาเครื่องทุ่นแรงเช่น เลื่อยยนต์ รถขนไม้ เข้ามาช่วยในการแปรรูปไม้ส่งผลให้การทำลายทรัพยากรป่าไม้เป็นไปอย่างรวดเร็ว จนเป็นสาเหตุทำให้น้ำในลำห้วยที่ชาวบ้านเคยใช้เป็นแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ และน้ำเพื่อการเกษตร เช่นลำห้วยแม่มาย ลำห้วยปู่เงินแห้งลง

สภาพความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำของหมู่บ้าน จะเริ่มตั้งแต่ประมาณ เดือนมีนาคมไปจนถึงประมาณเดือน กรกฎาคม ในฤดูแล้งปี 2534 ที่ผ่านมา ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง ซึ่งได้แก่ การขาดน้ำในการอุปโภค บริโภค และน้ำสำหรับทำการเกษตร ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรในขณะนั้นซึ่งได้แก่ ถั่วลิสง ได้รับความเสียหายผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร

จากสภาพปัญหาความแห้งแล้ง ทำให้ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งลักลอบตัดไม้เพื่อแปรรูปขายให้แก่นายทุนที่เข้ามาสั่งซื้อ เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันได้แสดงความคิดเห็นพอสรุปได้ว่า อาชีพตัดไม้และหาของป่าขายเป็นอาชีพที่ทำกันมานาน ในสมัยก่อนก็ไม่มีปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ เพราะไม้ที่ตัดและแปรรูปใช้แรงคนในการทำเพียงอย่างเดียว แต่ปัจจุบันมีการนำเอาเลื่อยยนต์เข้ามาใช้ในการแปรรูปไม้ ทำให้เกิดการทำลายป่าได้อย่างรวดเร็ว ผู้ใหญ่บ้านไม่สามารถจะห้ามไม่ให้ชาวบ้านตัดไม้อย่างเด็ดขาดได้เพราะถ้าไม่ตัดไม้ขาย ชาวบ้านก็ไม่มีอะไรจะกินจริง ๆ ได้แต่คอยควบคุมไม่ให้มีปริมาณเลื่อยยนต์เพิ่มขึ้น ปัจจุบันในหมู่บ้านมีเลื่อยยนต์จำนวน 2 เครื่อง เดิมมีถึง 3 เครื่องแต่ถูกจับและยึดไป 1 เครื่อง

สภาพการขาดแคลนน้ำนอกจากจะส่งผลต่อการผลิตของชุมชนแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชนอีกด้วย อันได้แก่ความขัดแย้งในเรื่องการแบ่งปันน้ำประปาภูเขาของหมู่บ้าน กล่าวคือ ในช่วงฤดูแล้งที่ผ่านมาน้ำประปาภูเขามีไม่เพียงพอสำหรับใช้ทั้ง 3 ป๊อกบ้าน ป๊อกบ้านลุ่มและป๊อกบ้านบนพอจะมีน้ำใช้อยู่บ้างเนื่องจากอยู่ทางต้นน้ำ แต่ป๊อกบ้านใต้ซึ่งอยู่ทางปลายน้ำไม่ได้รับส่วนแบ่งจากน้ำประปาภูเขาเลย ชาวบ้านต้องลงไปตักน้ำในลำห้วยซึ่งมีเหลือเพียงไม่มากนักขึ้นมาใช้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้ทวีความรุนแรงขึ้นทำให้ชาวบ้านหลาย ๆ กลุ่มพูดถึงปัญหานี้ โดยเฉพาะกลุ่มทำนาได้แสดงความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า การขาดแคลนน้ำเป็นเพราะมีการตัดไม้กันมากทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านผู้หนึ่งได้แสดงความคิดเห็นต่อเรื่องนี้ว่า "เดี๋ยวนี้มีคนเข้าป่าตัดไม้กันมาก ลำพังพวกที่ใช้เลื่อยมือก็ตัดได้ไม่เท่าไรแต่เดี๋ยวนี้มีการนำเอาเลื่อยเครื่องมาใช้ ตัดต้นไม้ใหญ่ ๆ กันทุกวันจนน่าใจหาย พี่สงสารต้นไม้ อาจารย์ (ผู้วิจัย) ลองไปดูก็ได้ไม้ตะเคียนต้นใหญ่ ๆ บนขุนห้วยถูกตัดลงหมด เมื่อก่อนไม่มีใครกล้าตัดเขากลัวผีตะเคียน แต่เดี๋ยวนี้ตัดลงหมดแล้วก็มาบ่นกันเรื่องแล้ง อีกหน่อยน้ำก็จะไม่มีให้กิน" สำหรับปัญหานี้ชุมชนเองก็ได้พยายามดำเนินการหามาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหา ในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2535 ที่ผ่านมาได้มีการหยิบยกเอาปัญหานี้ขึ้นมาพูดคุยกัน ที่ประชุมได้มีมติห้ามไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้บริเวณขุนห้วย แสดงให้เห็นว่าชุมชนเองก็ได้ตระหนักถึงปัญหานี้และร่วมกันคิดหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันภายในชุมชนเอง เป็นการแสดงออกซึ่งศักยภาพของชุมชนในการร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาในระดับหนึ่ง

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของประชากร

จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลายคนในหมู่บ้าน ทำให้ได้ข้อสรุปในประเด็นของประวัติการตั้งถิ่นฐานของประชากรที่ตรงกันว่า ประชากรของหมู่บ้านรุ่นแรก ๆ เป็นผู้ที่อพยพมาจากบ้านมายและบ้านต้นนอด ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศเหนือประมาณ 8 กิ-โลเมตร อพยพมาตั้งบ้านเรือนครั้งแรกประมาณปี พ.ศ.2465 จำนวน 3 ครอบครัว การอพยพมาตั้งถิ่นฐานในครั้งแรกของชาวบ้าน เป็นการอพยพมาเพื่อถางไร่ปลูกข้าวและหาที่เลี้ยงสัตว์ เพราะที่หมู่บ้านเดิมประสบความแห้งแล้ง ข้าวไม่พอกิน ประเด็นนี้นางเว้สายวงศ์ใย ผู้สูงอายุในหมู่บ้านผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านรุ่นแรกกล่าวว่า "ความแห้งแล้งทำให้พ่อ-แม่ของแม่หลวง (คำแทนชื่อของผู้ให้สัมภาษณ์) ต้องพาลูก ๆ ย้ายมาหาที่ทำไร่เอาควายมาเลี้ยง พากันมาอยู่ไปกลับเฉพาะหน้าฝน 2 ครั้ง ครั้งที่ 3 จึงมาอยู่จริง มาครั้งแรก 3 ครอบครัว ต่อมาจึงมีคนเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น"

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ที่ตั้งของหมู่บ้านแห่งใหม่นี้มีความอุดมสมบูรณ์ มีลำห้วยแม่มาย ห้วยปู่เงินและลำห้วยเล็ก ๆ อีกหลายสายไหลผ่าน มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่าและของป่านานาชนิด จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่อพยพตามผู้ปกครองเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านตั้งแต่รุ่นแรกและผู้สูงอายุคนอื่น ๆ ของหมู่บ้านพอสรุปได้ว่า ในสมัยก่อนหมู่บ้านแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาทึบ มีสัตว์ป่ามากมาย ในเวลากลางคืนจะไม่มีชาวบ้านคนไหนกล้าออกไปนอกบ้านเพราะมีสัตว์ป่าที่ดุร้ายเช่นเสือ หมี มากมายเข้ามาหากินในบริเวณหมู่บ้าน และสัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ เช่น เป็ด ไก่ สุขัข จะถูกต้อนขึ้นมาไว้บนบ้าน สัตว์เลี้ยงที่ไม่สามารถต้อนขึ้นมาไว้บนบ้านได้ก็จะต้องทำคอกกันไว้อย่างแน่นหนา ใช้เสาไม้ขนาดเท่าต้นขาทำคอก มิฉะนั้นจะถูกเสือซึ่งมีอยู่ชุกชุมมาจับไปกิน และเคยมีชาวบ้านถูกเสือกัดตายมาแล้ว 1 คน อีก 1 คนถูกหมีกัดได้รับบาดเจ็บสาหัส ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่าแล้ว ทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านยังมีลำห้วยเล็ก ๆ หลายสายไหลผ่านมีปลาชุกชุม

จากความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านแห่งนี้ ต่อมาจึงมีชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จนในที่สุดก็สามารถตั้งเป็นหมู่บ้านได้ในปี พ.ศ.2503 มีจำนวนครอบครัวเริ่มจัดตั้งเป็นหมู่บ้านครั้งแรก 22 หลังคาเรือน จนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. 2534) มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 65 หลังคาเรือน

ประชากร

ประชากรของหมู่บ้านเป็นชาวไทยภาคเหนือทั้งหมด ใช้ภาษาไทยภาคเหนือ (ภาษาคำเมือง) ในการสื่อสาร จากการศึกษาจำนวนประชากรเมื่อเดือน พฤศจิกายน 2534 พบว่ามีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 221 คน ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

<u>ตารางที่ 4.1</u> แสดงจำนวนประชากร

เพศ	ผู้ใหญ่		วันรุ่น		เด็กในวัยเรียน	เด็กก่อนวัยเรียน	รวม
	วัยทำงาน	วัยชรา	แต่งงาน	โสด			
ชาย	43	12	6	15	13	16	105
หญิง	44	10	15	13	20	14	116
รวม	87	22	21	28	33	30	221

จากการศึกษาจำนวนของประชากรทั้งหมดผู้วิจัยพบว่า ประชากรวัยแรงงานโดยเฉพาะแรงงานหนุ่มสาวมีการอพยพย้ายถิ่นสูงมาก เฉพาะในปี พ.ศ.2532 มีเด็กสาวที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ย้ายถิ่นออกไปนอกชุมชนถึง 6 คนจากเด็กสาวที่จบการศึกษาทั้งหมด 8 คน เด็กสาวที่ออกไปทำงานนอกชุมชน 6 คน ถูกพ่อ–แม่ขายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ รายละเอียดในประเด็นของการย้ายถิ่นนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในหัวข้อการย้ายถิ่นของประชากรเป็นประเด็นหลักอีกหัวข้อหนึ่งในบทที่ 5 ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องของการย้ายถิ่น และศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบว่าในชุมชนมีเด็กวัยรุ่นโดยเฉพาะวัยรุ่นหญิง (อายุระหว่างประมาณ 13 – 19 ปี) ที่แต่งงานแล้วซึ่งมีอยู่ถึง 15 คน การที่เด็กสาวนิยมแต่งงานขณะที่อายุยังน้อย ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านลบต่อชุมชน และเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาตามมา เช่น ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาการมีลูกขณะอายุยังน้อยและเลี้ยงลูกไม่เป็น โดยเฉพาะปัญหาการหย่าร้างพบว่าเด็กสาวในชุมชน จำนวน 6 ราย ที่หย่าร้างกับสามีและหันเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สภาพทางเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักของชาวบ้านคือการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และหาของป่าขาย พื้นที่ถือครองของชาวบ้านทั้งหมดอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน สภาพการใช้ประโยชน์จากที่ดินแบ่งเป็น

ที่อยู่อาศัย	ประมาณ	70	ไร่
ที่นา	ประมาณ	50	ไร่
ที่ไร่	ประมาณ	124	ไร่
ที่สวนปลูกไม้ยืนต้น	ประมาณ	64	ไร่
ที่รกร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์	ประมาณ	1,100	ไร่

ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนปลูกข้าวไว้กินเอง ซึ่งส่วนหนึ่งทำนาในที่ราบสองข้างลำห้วยแม่มายและลำห้วยสาขา โดยใช้วิธีกักน้ำจากลำห้วยเข้านา และบางส่วนทำไร่ข้าวบนภูเขาซึ่งต้องทำแบบหมุนเวียน คือแต่ละครอบครัวจะแบ่งไร่ข้าวของตนเองออกเป็น 2 – 5 แปลง ปลูกข้าวแปลงละ 1 ปีแล้วย้ายไปทำแปลงที่ 2 ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าเพื่อให้ป่าปราบหญ้าซึ่งถ้าปลูกในแปลงเดิมทุกปีข้าวจะสู้หญ้าไม่ไหว และอีกเหตุผลหนึ่งก็เพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น สำหรับการปลูกข้าวไว้บริโภคนี้ เนื่องจากพื้นที่นาของหมู่บ้านมีไม่มากนักทำให้บางครอบครัวต้องปลูกทั้งข้าวนาและข้าวไร่ก็มี จำนวนครัวเรือนที่มีนาทั้งสิ้น 31 ครอบครัว ปลูกข้าวไร่ 41 ครอบครัว ผลผลิตที่ได้จากการทำนาและทำไร่ข้าว ชาวบ้านจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งก็ไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี มีเพียง 5 ครอบครัวเท่านั้นที่มีข้าวพอกินตลอดปี ที่เหลือทั้งหมดต้องซื้อข้าวจากพ่อค้าที่นำมาขายในหมู่บ้านมาบริโภค

หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้ว ชาวบ้านจะปลูกพืชหมุนเวียนในนา เช่น ถั่วลิสง ยาสูบ และผักสวนครัวอื่น ๆ เช่น หัวหอม กระเทียม ผักต่าง ๆ แต่ก็ได้ผลผลิตไม่เต็มที่เพราะขาดแคลนน้ำ สภาพทางเศรษฐกิจอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านประสบอยู่คือ การขาดเงินทุนในการผลิต ซึ่งเป็นสาเหตุให้ได้รับผลผลิตจากการทำอาชีพเกษตรต่ำ ชาวบ้านที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

นี่นอกจากจะทำนาและปลูกข้าวไร่เพื่อการบริโภคแล้วยังมีการปลูกถั่วลิสง ยาสูบ และพืชเศรษฐกิจอื่น ๆเพื่อเป็นรายได้เสริม แต่ผลผลิตยังต่ำมากเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูกาลผลิต

อาชีพอีกอย่างหนึ่งที่สามารถทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านได้มากพอสมควรคืออาชีพหาของป่ามาขาย เนื่องจากสภาพของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ป่าค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีของป่านานาชนิดที่พอจะหาได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังชีพโดยการหาของป่ามาขาย จากการเข้าไปสังเกตวิถีชีวิตด้านการพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าไม้พบว่า ชาวบ้านสามารถหาของป่ามาขายได้เกือบตลอดทั้งปี ของป่าที่ชาวบ้านหามาขายทำรายได้ให้แก่ครอบครัวเช่น หน่อไม้ ชาวบ้านจะเริ่มขุดหาหน่อไม้มาขายในช่วงระหว่างเดือน สิงหาคม ถึง เดือนตุลาคม โดยมีพ่อค้าจากเชียงใหม่และลำปางไปรับซื้อผ่านทางผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผู้ใหญ่บ้านจะรับซื้อหน่อไม้จากชาวบ้านแล้วขายให้พ่อค้าที่มารับซื้ออีกต่อหนึ่ง จากการพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้านและพ่อค้าที่มารับซื้อหน่อไม้ ได้ข้อมูลที่ตรงกันว่า ชาวบ้านสามารถขุดหน่อไม้มาขายได้เฉลี่ยวันละประมาณ 2,000 กิโลกรัม ตลอดระยะเวลาประมาณ 3 เดือน ราคาที่รับซื้อในต้นฤดูกาลหาหน่อไม้ (พ.ศ. 2534) กิโลกรัมละ 4 บาท พอถึงกลางฤดูกาลซึ่งมีหน่อไม้ออกมามากพ่อค้าจะกดราคาลงมาเหลือกิโลกรัมละ 2.50 ถึง 3 บาท ต่อเมื่อหน่อไม้ใกล้จะหมดราคาจึงจะสูงขึ้นเป็นกิโลกรัมละ 3.50 ถึง 4 บาท ชาวบ้านมีรายได้จากการหาหน่อไม้มาขายให้พ่อค้ามากบ้างน้อยบ้างตามกำลังความสามารถของแต่ละคน มีผู้ที่สามารถหาหน่อไม้มาขายได้มากที่สุดในหนึ่งวัน 79 กิโลกรัม นั่นแสดงว่าเขาสามารถหาเงินได้ถึงวันละประมาณ 200 บาทที่เดียว

เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลหาหน่อไม้แล้ว ชาวบ้านก็จะมีรายได้จากการหาไม้ข้าวหลามออกมาขายได้อีกซึ่งไม้ข้าวหลามนี้สามารถหามาขายได้เกือบตลอดทั้งปี เริ่มตั้งแต่ประมาณปลายเดือน พฤศจิกายนเป็นต้นไป โดยมีพ่อค้าจากทางเชียงใหม่มารับซื้อผ่านทางผู้ใหญ่บ้านอีกเช่นกัน ในราคา 100 กระบอกละ 20 บาท แต่ชาวบ้านนิยมหาไม้ข้าวหลามมาขายในช่วงเดือน พฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคมเท่านั้นเพราะถ้าเป็นฤดูกาลอื่น ไม้ข้าวหลามจะมีน้อย และได้ราคาไม่ดีเท่าที่ควร นอกจากรายได้จากการหาหน่อไม้และไม้ข้าวหลามแล้วยังมีของป่าอื่น ๆ ที่ชาวบ้านหาได้จากป่าเช่นข่า ส้มป่อย ดอกก้าน น้ำผึ้ง เป็นต้น ของ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ป่าเหล่านี้ชาวบ้านจะหาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามฤดูกาล และจะมีพ่อค้ามารับซื้อในตอนเย็นของทุกวัน จึงนับว่าอาชีพการหาของป่ามาขายเป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำกันทุกครัวเรือนและทำรายได้จุนเจือครอบครัวได้ตลอดปี แต่เงินที่ได้จากการขายของป่าก็ต้องนำมาซื้อข้าวบริโภค ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้หนึ่งว่า เขาและภรรยาสามารถหาเงินจากการหาของป่ามาขายในช่วงการหาหน่อไม้มีรายได้วันละประมาณ 100 ถึง 150 บาท แต่เงินจำนวนนี้ส่วนใหญ่ต้องจ่ายเป็นค่าซื้อข้าวสารมาบริโภค นอกจากนั้นอาชีพการหาของป่าขายยังเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมาย ชาวบ้านมักจะถูกจับและเสียเงินค่าปรับครั้งละมาก ๆ

นอกจากอาชีพที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชาวบ้านยังมีการประกอบอาชีพรับจ้างทำงานในไร่กาแฟอีกอาชีพหนึ่งด้วย เนื่องจากในปี พ.ศ.2531 มีบริษัทกาแฟบริษัทหนึ่งเข้ามาเช่าที่ป่าสงวนแห่งชาติติดกับหมู่บ้าน ทำการปลูกกาแฟและรับชาวบ้านเข้าทำงานเป็นคนงานในไร่โดยให้ค่าจ้างแรงงานชาย 45 บาท แรงงานหญิง 40 บาท ต่อวัน แต่ชาวบ้านมักจะเข้ามารับจ้างทำงานในไร่กาแฟ เฉพาะในฤดูแล้งที่ไม่สามารถประกอบอาชีพอื่นได้เท่านั้น ทั้งนี้ชาวบ้านให้เหตุผลว่า บริษัทให้ค่าจ้างน้อย อีกทั้งเวลาทำงานก็ต้องมีคนคุม ชาวบ้านชอบทำงานที่ไม่ต้องมีคนคอยมาคุมมากกว่า

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

การศึกษาสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ องค์กรในชุมชน ผู้นำและบทบาทของผู้นำ ระบบเครือญาติและระบบความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ในชุมชน การนับถือศาสนาและความเชื่อที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ทราบข้อมูลสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างละเอียดทุกแง่มุม และสามารถนำไปอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่น และเป็นประโยชน์ต่อการร่วมกับชุมชนในการจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษาและการพัฒนาต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1. <u>องค์กรในชุมชน</u> หมายถึงกลุ่มบุคคลในชุมชนที่รวมกลุ่มกัน เพื่อปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันและมีความผูกพันเกี่ยวข้องระหว่างกัน บางครั้งผู้วิจัยจะใช้คำว่า "กลุ่ม" แทนคำว่า "องค์กร" ตามความเหมาะสม ในที่นี้จะกล่าวถึงองค์กรใน 2 ลักษณะ คือ องค์กรที่รัฐจัดตั้งและองค์กรตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามการพูดถึงองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนทั้งสองลักษณะนี้บางครั้งก็ไม่อาจแบ่งแยกเป็น 2 ลักษณะโดยสิ้นเชิงได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าบางองค์กรที่เป็นองค์กรจัดตั้งโดยรัฐในปัจจุบัน เป็นองค์กรที่พัฒนามาจากองค์กรธรรมชาติที่มีอยู่แล้วตั้งแต่อดีต ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กล่าวถึงองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนรวมกันไปทั้งสองประเภท และจะได้กล่าวถึงแต่ละหัวข้อว่าเ ป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้ง หรือองค์กรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ องค์กรที่พบว่ามีอยู่ในชุมชนมีดังนี้

1.1 องค์กรการปกครอง หมู่บ้านแห่งนี้ได้ถูกจัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านตามเกณฑ์ของกระทรวงมหาดไทย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 องค์กรการปกครองของชุมชนจึงเป็นลักษณะขององค์กรที่จัดตั้งโดยรัฐ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำของชุมชนเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ มีคณะกรรมการบริหารชุมชนประกอบด้วย

ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการบริหารชุมชน	1 คน เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในป๊อกบ้านบนการเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้าน
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	2 คน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เลือก มาจากป๊อกบ้านใต้ 1 คน ป๊อกบ้านลุ่ม 1 คน
ผู้ทรงคุณวุฒิ	1 คน อาศัยอยู่ป๊อกบ้านบน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้คัดเลือก
กรรมการหมู่บ้าน	6 คน คัดเลือกมาจากป๊อกบ้านละ 2 คน โดยความเห็นชอบของชาวบ้านแต่ละป๊อกบ้านและผู้ใหญ่บ้าน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กรรมการและเลขานุการ	1 คน มาจากป๊อกบ้านบน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้คัดเลือก
อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน	5 คน คัดเลือกมาจากป๊อกบ้านใต้ 1 คน ป๊อกบ้านบน 2 คน ป๊อกบ้านลุ่ม 2 คน โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้คัดเลือกแล้วส่งไปฝึกอบรมตามคำสั่งของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ

นอกจากนั้นชุมชนยังได้แบ่งการปกครองออกเป็น 4 หมวด โดยมีหัวหมวดหมวดละ 1 คน ทำหน้าที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งหัวหมวดนี้ เป็น 1 ใน 2 คนของกรรมการหมู่บ้านนั่นเอง นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ประสานงานกับชาวบ้านลูกหมวดของตนเองในด้านต่าง ๆ เช่นการแจ้งข่าวสารที่รับมาจากผู้ใหญ่บ้าน และข่าวสารต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน การเก็บรวบรวมเงินจากชาวบ้านเพื่อใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นต้น

ผู้ทำหน้าที่เป็นหัวหมวดมีภารกิจที่ต้องทำมากมาย ล้วนแล้วแต่เป็นภารกิจที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยตรง แต่ก็ได้รับค่าตอบแทนจากชุมชนซึ่งค่าตอบแทนนี้จะไม่ใช่ค่าตอบแทนที่เป็นตัวเงินหรือสิ่งของ หัวหมวดจะได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าลดหย่อนต่าง ๆ เช่น ได้รับยกเว้นไม่ต้องออกเงินในงานบุญของหมู่บ้าน ไม่ถูกเก็บข้าวเปลือกในการทำบุญข้าวเปลือก ไม่ต้องไปร่วมสานเสื่อในงานบุญทานเสื่อ แต่ถึงจะได้รับค่าตอบแทนต่าง ๆ เหล่านี้ก็ยังไม่มีใครอยากเป็นหัวหมวด เพราะต้องรับภาระหนักเรื่องการพูดคุยกับชาวบ้าน การเก็บเรี่ยไรเงินในการทำบุญในโอกาสต่างๆ

หัวหมวดนับเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญมากกลุ่มหนึ่งในชุมชนมาตั้งแต่อดีต ทำหน้าที่คล้าย ๆ กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จากการสังเกตวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างใกล้ชิดแล้ว หัวหมวดจะมีบทบาทและความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านมากกว่าผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเสียอีก ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่เพียงเป็นผู้ช่วยงานของผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1.2 กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่พัฒนามาจากกลุ่มธรรมชาติโดยชาวบ้านที่เป็นสตรีที่แต่งงานแล้ว ได้รวมตัวกันเป็นครั้งคราวเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันทำเช่น เช่นกรณีที่ในชุมชนมีงานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช กลุ่มก็จะรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมเหล่านี้ ต่อมาเมื่อมีหน่วยงานของรัฐเริ่มเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือพัฒนาชุมชนแห่งนี้อย่างจริงจังเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 ได้มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีแม่บ้านเหล่านี้ให้เป็นองค์กรที่เป็นทางการโดยใช้ชื่อ "กลุ่มพัฒนาสตรีบ้านปางมะโอ" หลังจากมีการจัดตั้งให้เป็นองค์กรที่เป็นทางการแล้วได้มีหน่วยงานของรัฐหลาย ๆ หน่วยงานเข้ามาฝึกอาชีพให้กับกลุ่ม อาชีพที่ได้รับการฝึกอบรม เช่น ช่างเสริมสวย การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง การทำตุ๊กตา การถนอมและแปรรูปอาหารจากผลิตผลทางการเกษตร เป็นต้น แต่ดูเหมือนว่าการฝึกอาชีพเหล่านี้ให้แก่กลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากเงื่อนไขข้อจำกัดหลายประการเช่น เงื่อนไขด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่ไม่สอดคล้องกับอาชีพที่ได้รับการส่งเสริม เงื่อนไขขององค์กรภายนอกที่มีข้อจำกัดด้านเวลาและงบประมาณ เป็นต้น

1.3 กลุ่มหนุ่มสาว เป็นกลุ่มที่พัฒนามาจากกลุ่มธรรมชาติคล้าย ๆ กับกลุ่มแม่บ้าน กล่าวคือเป็นการรวมกลุ่มกันของคนหนุ่มสาวในชุมชนเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนในโอกาสต่าง ๆ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2531 หน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอได้จัดตั้งให้เป็นกลุ่มเยาวชน โดยใช้ชื่อ "กลุ่มเยาวชนบ้านปางมะโอ" แต่กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวกันค่อนข้างหละหลวม เพราะในชุมชนประสบปัญหาการย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวเพื่อออกไปทำงานนอกชุมชนสูง (ดูรายละเอียดในบทที่ 5 เรื่องการย้ายถิ่นและศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา) ดังนั้นกลุ่มหนุ่มสาวจึงมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนที่ไม่เป็นรูปธรรมมากนัก

1.4 กลุ่มอาชีพ กลุ่มทางด้านการประกอบอาชีพในชุมชนมีอยู่หลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทำนา กลุ่มปลูกข้าวไร่ กลุ่มปลูกถั่วลิสง กลุ่มปลูกยาสูบ กลุ่มอาชีพทำนาและกลุ่มปลูกข้าวไร่เป็นกลุ่มดั้งเดิมที่ทำการผลิตเพื่อยังชีพ สำหรับกลุ่มผู้ปลูกถั่วลิสงและกลุ่มผู้ปลูกยาสูบนั้นเป็นกลุ่มที่ทำการผลิตเพื่อผลในทางเศรษฐกิจคือการปลูกเพื่อขาย ชาวบ้านจะทำการปลูกพืชเศรษฐกิจทั้งสองชนิดนี้หลังฤดูกาลทำนา โดยกลุ่มผู้ปลูกถั่วลิสงได้รับการสนับสนุน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เงินทุนจากหน่วยงานของเกษตรอำเภอ สำหรับกลุ่มผู้ปลูกยาสูบได้รับการสนับสนุนจากเจ้าของโรงบ่มใบยาแห่งหนึ่งในตัวจังหวัดลำปาง กลุ่มนี้จะทำการผลิตโดยไม่ต้องลงทุนเป็นตัวเงินแต่ใช้แรงงานในการผลิตเพียงอย่างเดียว เจ้าของโรงบ่มใบยาจะสนับสนุนให้ทั้งกล้าพันธุ์ยาสูบ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ลักษณะการผลิตแบบนี้เป็นที่นิยมของชาวบ้าน ถึงแม้ว่าจะได้ค่าตอบแทนจากการผลิตไม่มากนัก หรือบางรายก็ไม่ได้เงินตอบแทนเลยเพราะขาดทุนจากการขายเนื่องจากการกำหนดราคาขายและระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เจ้าของโรงบ่มใบยาจะเป็นผู้กำหนดเองทั้งหมด ผู้ปลูกยาสูบรายหนึ่งจากป๊อกบ้านใต้แสดงความคิดเห็นต่อเรื่องนี้ว่า "ปลูกยา (หมายถึงยาสูบ) มันไม่ต้องลงทุน เจ้าของเตาบ่มเขาให้มาหมดทั้งกล้ายา ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ถึงเวลาเราก็ไปเซ็นต์เอา พอเอายาไปขายก็หักค่าปุ๋ย ค่ายา ที่เหลือก็เป็นกำไร ได้มากได้น้อยก็แล้วแต่การเอาใจใส่ดูแล ถ้าขาดทุนเขาก็ไม่คิดเงินเพิ่ม"

อย่างไรก็ตามกลุ่มอาชีพที่ผลิตเพื่อการค้านี้ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขหลายประการเช่น เมื่อชาวบ้านเห็นว่าปีใดผลผลิตขายได้ราคาดี ปีต่อไปก็จะมีการปลูกกันมาก บางครั้งก็ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องการตลาด เพราะเมื่อมีการผลิตมากเกินไป ผลผลิตก็ถูกกดราคาจากพ่อค้า กลุ่มยังไม่มีอำนาจในการต่อรองราคา

1.5 กลุ่มตัดไม้ ในที่นี้หมายถึงกลุ่มชาวบ้านที่ลักลอบตัดไม้อย่างผิดกฎหมายจากป่าสงวนแห่งชาติบริเวณใกล้ ๆ หมู่บ้านออกมาจำหน่ายให้แก่พ่อค้าจากนอกหมู่บ้านที่เข้ามาสั่งซื้อ กลุ่มมีการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยให้กิจกรรมดำเนินไปด้วยความสะดวก ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดของกิจกรรมที่ดำเนินไปโดยผิดกฎหมาย ในระยะแรกของการเข้าไปศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็นส่วนใหญ่ ไม่สามารถเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านหรือกลุ่มตัดไม้โดยตรงได้ เพราะเกรงว่าจะเกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อการเข้าไปอยู่และร่วมกิจกรรมกับชุมชน ซึ่งผลของการสังเกตก็ไม่ได้ช่วยให้ได้ข้อมูลอะไรมากนัก ต่อมาในระยะหลัง ๆ หลังจากการเข้าไปอยู่ร่วมทำกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยจึงได้รับความร่วมมือในการให้ข้อมูลทั้งจากการบอกเล่าของกลุ่มผู้ตัดไม้เองและจากชาวบ้านคนอื่น ๆ เรื่องของอาชีพการตัดไม้ขายนี้ ชาวบ้าน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ส่วนใหญ่หรือแม้แต่สมาชิกที่ตัดไม้เองบางคนก็ไม่เห็นด้วยกับการประกอบอาชีพนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า การตัดไม้ทำให้น้ำในลำห้วยแห้ง ฝนไม่ตก ทำนาไม่ได้ จนบางครั้งทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ทำนากับกลุ่มผู้ตัดไม้ จนต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อห้ามตัดไม้ในเขตบริเวณขุนห้วย ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์

การตัดไม้เพื่อแปรรูปจำหน่ายของชาวบ้าน มีพัฒนาการเริ่มจากการตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านเรือนและจำหน่ายให้แก่คนในชุมชนที่ทำไม้ไม่เป็น หรือมีอาชีพอื่นไม่สามารถตัดไม้มาสร้างบ้านเองได้ อุปกรณ์ที่ใช้ในการแปรรูปไม้ก็เป็นเลื่อยมือที่ใช้แรงงานคน การตัดไม้ทำได้ไม่มากนัก ต่อมาเมื่อมีการสั่งซื้อไม้จากพ่อค้านอกหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น เป็นผลทำให้การตัดไม้มีมากขึ้น ชาวบ้านหลายคนหันมาทำอาชีพตัดไม้ขายถึงแม้ว่าจะเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมายและเสี่ยงต่อการถูกจับกุม แต่รายได้ที่เป็นกอบเป็นกำก็เป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านหันมาทำอาชีพนี้มากขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ.2532 ได้มีผู้นำเลื่อยยนต์เข้ามาใช้ในการตัดและแปรรูปไม้จำนวน 1 เครื่อง และเพิ่มขึ้นเป็น 3 เครื่องในปี พ.ศ.2533 ในปลายปี พ.ศ.2533 เลื่อยยนต์ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับไป 1 เครื่อง จึงเหลือเลื่อยยนต์ที่ใช้ตัดไม้อยู่ในหมู่บ้านเพียง 2 เครื่อง ผู้ที่มีเลื่อยยนต์ใช้จัดอยู่ในกลุ่มของผู้ที่มีฐานะค่อนข้างดี ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 ครอบครัว ที่เหลือรายอื่น ๆ ประมาณ 10 – 12 ครอบครัวยังคงใช้เลื่อยมือในการตัดและแปรรูปไม้

อาชีพการทำไม้ตลอดจนการส่งออกไปจำหน่ายนอกชุมชน เป็นกระบวนการที่ค่อนข้างปกปิดเพราะเป็นเรื่องผิดกฎหมาย และเกี่ยวข้องกับผู้มีอิทธิพลระดับท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน ผู้วิจัยจึงไม่สามารถนำเสนอรายละเอียดในรายงานการวิจัยนี้ได้

1.6 กลุ่มศรัทธาวัด ชุมชนแห่งนี้มีวัดซึ่งใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา 1 แห่ง ชาวบ้านทุกคนในชุมชนจึงเป็นศรัทธาของวัดเดียวกัน เมื่อมีงานบุญหรือพิธีกรรมสำคัญ ๆ ชาวบ้านทุกป๊อกบ้านจะไปร่วมเตรียมงานและร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด พิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องมาประกอบกิจกรรมร่วมกันมีหลายพิธี ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ งานเข้าพรรษา – ออกพรรษา งานผ้าป่า งานบุญทานสาด (เสื่อ) งานประเพณียี่เป็ง งานทำบุญปีใหม่ (สงกรานต์) งานบวช เป็นต้น

1.7 กลุ่มบ้าน เป็นลักษณะการอยู่ร่วมกันหรือแบ่งกลุ่มความสัมพันธ์กันเองโดยธรรมชาติของชาวบ้าน จะเป็นลักษณะการแบ่งกลุ่มที่ชาวบ้านเรียกว่า "ป๊อกบ้าน"

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

อันได้แก่ ป๊อกบ้านลุ่ม ป๊อกบ้านบน และป๊อกบ้านใต้

ป๊อกบ้านลุ่ม เป็นกลุ่มบ้านที่เก่าแก่ที่ชาวบ้านอพยพมาตั้งบ้านเรือนครั้งแรก เคยเป็นศูนย์กลางการบริหารหมู่บ้านในยุคแรก ๆ ของการตั้งหมู่บ้าน สังเกตได้จากการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นปกครองหมู่บ้าน ตั้งแต่คนที่ 1 (พ.ศ.2503 – 2513) และผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 (พ.ศ.2513 – 2522) ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีบ้านอยู่ป๊อกบ้านลุ่ม กลุ่มบ้านนี้ มีจำนวนครัวเรือน 14 หลังคาเรือน ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ คือทุกหลังคาเรือนล้วนเป็นญาติพี่น้องกัน มีผู้นำกลุ่มที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ คือนายถั่ว เครื่องผง ซึ่งเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน ชาวบ้านกลุ่มนี้มักจะมาขอคำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ

ป๊อกบ้านบน เป็นกลุ่มบ้านที่ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่มากที่สุดในปัจจุบันคือ 30 หลังคาเรือน ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติเช่นเดียวกับป๊อกบ้านลุ่ม จากการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3 ถึงปัจจุบัน (เป็นคนที่ 6) ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนที่อาศัยอยู่ในป๊อกบ้านบนทั้งสิ้น จึงทำให้ศูนย์กลางการบริหารของหมู่บ้านเปลี่ยนจาก ป๊อกบ้านลุ่มมาเป็นป๊อกบ้านบนโดยปริยาย ประกอบกับป๊อกบ้านบนนี้ มีศูนย์การศึกษาของหมู่บ้านคือ โรงเรียนประถมศึกษา มีวัด ศาลากลางบ้านซึ่งใช้เป็นที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และมีโรงไฟฟ้าพลังแสงอาทิตย์ตั้งอยู่ในป๊อกบ้านนี้อีกด้วย ปัจจุบันนี้ศูนย์กลางการบิหารหมู่บ้านก็ยังอยู่ที่ป๊อกบ้านบน การพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่นำเข้ามาโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงมุ่งมาสู่ศูนย์กลางการบริหารของหมู่บ้าน บางครั้งจึงก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นมาที่ป๊อกบ้านบน โดยไม่กระจายไปยังบ้านใต้และบ้านลุ่มเท่าที่ควร โดยเฉพาะป๊อกบ้านใต้มีความขัดแย้งกับป๊อกบ้านบนมากกว่าป๊อกบ้านลุ่ม เพราะป๊อกบ้านใต้เป็นกลุ่มที่อยู่ห่างจากศูนย์กลางการบริหารมากกว่าบ้านลุ่ม

นอกจากนั้นแล้วความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านยังเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ อีกหลายด้านเช่น การแบ่งสรรทรัพยากรโดยเฉพาะน้ำจากประปาภูเขา ป๊อกบ้านใต้ซึ่งอยู่ห่างไกลและเป็นที่สูง น้ำไหลไปไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะในฤดูแล้งซึ่งปริมาณน้ำมีน้อย น้ำจะมีเพียงพอสำหรับชาวบ้านป๊อกบ้านบนและป๊อกบ้านลุ่มเท่านั้น ปัญหาอีกประการหนึ่งคือความขัดแย้งในเรื่องการใช้ไฟฟ้า กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ.2534 ที่ผ่านมา มีการนำไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ผู้ที่ได้ใช้ไฟฟ้าคือชาวบ้านป๊อกบ้านบนและป๊อกบ้านลุ่ม ป๊อกบ้านใต้ไม่ได้ใช้ไฟฟ้า

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

เนื่องจากตกสำรวจเมื่อครั้งที่มีการสำรวจความต้องการใช้ไฟฟ้าของหมู่บ้าน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างป๊อกบ้านจึงรุนแรงยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาความขัดแย้งเหล่านี้เมื่อเทียบกับความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของชาวบ้านทั้งชุมชนแล้ว ก็ทำให้ความขัดแย้งลดความรุนแรงลงไปได้ ชาวบ้านมีท่าทีประนีประนอมกันมากกว่าที่จะมีการปะทะกันในรูปแบบต่าง ๆ

ป๊อกบ้านใต้ เป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ด้านนอกสุดของหมู่บ้าน ติดกับถนนสายลำปาง – เด่นชัย ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ 21 หลังคาเรือน ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ทางระบบเครือญาติเหมือนกับสองป๊อกบ้านที่กล่าวมาแล้ว กลุ่มนี้มีนายน้อย ใจสา เป็นผู้นำกลุ่ม สังเกตได้จากการเข้าไปพูดคุยปรึกษาหารือ หรือร่วมกิจกรรมกับกลุ่มนี้ทุกครั้ง ชาวบ้านจะขอปรึกษากับนายน้อยก่อน เช่น การจัดอบรมเรื่องการเพาะเห็ด ชาวบ้านกลุ่มนี้เสนอให้นายน้อยเป็นผู้นำกลุ่ม ใครมีความประสงค์จะเข้าร่วมกิจกรรมจะต้องไปแสดงความประสงค์กับนายน้อย หรือแม้แต่การที่กลุ่มจะตัดสินใจทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน จะต้องไปปรึกษานายน้อยก่อนเสมอ

2. ผู้นำและบทบาทของผู้นำ การศึกษาเรื่องของผู้นำในชุมชนแห่งนี้พบว่าลักษณะการเกิดผู้นำในชุมชนเกิดจากการยอมรับนับถือกันในระบบเครือญาติ กล่าวคือ ชาวบ้านจะให้การยอมรับนับถือผู้สูงอายุที่เป็นต้นตระกูลของคนในหมู่บ้าน เป็นผู้นำด้านความคิด/ความเชื่อ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2503 ชุมชนได้รับการจัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการจากรัฐบาล ตามเกณฑ์การจัดตั้งหมู่บ้านของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ผู้นำเหล่านี้จึงได้รับเลือกจากชาวบ้านให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เปลี่ยนสถานภาพจากผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้นำที่มีตำแหน่ง หรือบางทีเรียกว่าผู้นำอย่างเป็นทางการ ตามเงื่อนไขขององค์กรภายนอก (องค์กรของรัฐ) ต่อมาเมื่อเริ่มมีการพัฒนาองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ผู้นำองค์กรธรรมชาติเดิมจึงถูกเปลี่ยนสถานภาพไปเป็นผู้นำที่มีตำแหน่งเช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน แต่เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจึงได้แบ่งลักษณะของผู้นำที่มีปรากฏอยู่ในชุมชนแห่งนี้ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ผู้นำที่มีตำแหน่งหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ผู้นำแบบเป็นทางการ อีกลักษณะหนึ่งเป็นลักษณะของผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน หรือที่เรียกว่าผู้นำตามธรรมชาติ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.1 ผู้นำแบบเป็นทางการ ในที่นี้จะกล่าวถึงผู้นำทางการที่มีอยู่ในชุมชน 2 คน คือ ผู้นำการปกครองได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกลุ่มแม่บ้านหรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า "ประธานกลุ่มแม่บ้าน"

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน (พ.ศ.2538) ได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านให้ดำรงตำแหน่งเมื่อต้นปี พ.ศ.2537 มีบทบาทในการปกครองดูแลชุมชนในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ 16 คน ดังรายละเอียดที่นำเสนอไปแล้ว ถึงแม้ว่าการปกครองหมู่บ้านจะทำในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้านก็ตาม แต่อำนาจการตัดสินใจส่วนใหญ่จะเป็นไปตามความคิดเห็นของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งในกรณีนี้บ่อยครั้งที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับลูกบ้านโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ เช่น การทำไม้ การรับซื้อของป่า ตลอดจนผลประโยชน์ที่ติดตามมากับงานพัฒนาจากภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่จะตกอยู่กับป๊อกบ้านที่ผู้ใหญ่บ้านอาศัยอยู่ ไม่กระจายไปสู่อีก 2 ป๊อกบ้านเท่าที่ควร

ตารางที่ 4.2 แสดงรายชื่อผู้ใหญ่บ้านและระยะเวลาปกครอง

ลำดับที่	ชื่อ – ชื่อสกุล	ระยะเวลาปกครอง	หมายเหตุ
1	นายโพธิ์ ใจปาละ	พ.ศ.2503 – 2513	ยังมีชีวิตอยู่
2	นายถั่ว เครื่องผง	พ.ศ.2513 – 2522	ยังมีชีวิตอยู่
3	นายบุญถม วันเปียง	พ.ศ.2522 – 2523	ยังมีชีวิตอยู่
4	นายปั๋ง คำสุข	พ.ศ.2523 – 2524	อพยพไปอยู่หมู่บ้านอื่น
5	นายเป็ง สุขพี้	พ.ศ.2524 – 2533	ถึงแก่กรรม
6	นายประสิทธิ์ วงค์เขียว	พ.ศ.2533 – 2537	ถึงแก่กรรม
7	นางคำแปง ไชยป้อม	พ.ศ.2537 – ปัจจุบัน	

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ประธานกลุ่มแม่บ้าน เป็นผู้นำแบบเป็นทางการอีกคนหนึ่งในชุมชน ในอดีต ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้จะยกย่องให้ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำกลุ่มแม่บ้าน แต่เมื่อเริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานของกรมพัฒนาชุมชน ได้นำเอาระบบการเลือกตั้งผู้นำกลุ่มแม่บ้านเข้ามาใช้ในชุมชน ผู้นำกลุ่มแม่บ้านเดิมซึ่งมักจะได้แก่ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านจึงเปลี่ยนมาเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งจากแม่บ้านในชุมชนแทน เมื่อปี พ.ศ. 2532 ประธานกลุ่มแม่บ้านของชุมชนแห่งนี้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในป๊อกบ้านใต้ มีลักษณะของผู้นำที่ค่อนข้างจะกล้าแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2533 มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านแทนผู้ใหญ่บ้านที่เสียชีวิต ประธานกลุ่มแม่บ้านจึงเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านป๊อกบ้านใต้ให้เข้าแข่งขันขึ้นดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะชาวบ้านชาย ไม่ให้การยอมรับผู้นำชุมชนที่เป็นสตรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 หลังจากการเข้ามาทำการวิจัยและพัฒนาในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ให้การยอมรับบทบาทสตรีมากขึ้น โดยการเลือกประธานกลุ่มแม่บ้าน คือนางคำแปง ไชยป้อม ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน แทนผู้ใหญ่บ้านคนเก่าที่เสียชีวิต

ประธานกลุ่มแม่บ้านมีบทบาทสำคัญที่เด่นชัดในเรื่องของการเป็นผู้นำกลุ่มแม่บ้านในการประกอบกิจกรรมในงานพิธีและงานประเพณีของชุมชนในส่วนของแม่บ้านทั้งหมด เช่น การวางแผนการจัดทำอาหารในงานบวช การจัดแต่งองค์ผ้าป่าของหมู่บ้านเป็นต้น

2.2 ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นลักษณะของผู้นำที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือได้แก่ **พระ** เป็นผู้นำทางด้านจิตใจและเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ตัวอย่างเช่นการปลูกบ้าน ชาวบ้านจะนิมนต์พระมาประกอบพิธีกรรมซึ่งชาวบ้านเรียกว่าการถอดถอน ก่อนที่จะมีการลงเสาปลูกบ้านเป็นต้น **ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน** จะได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้นำทางความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชน สังเกตได้จากการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นการเลี้ยงผีเรือน การเลี้ยงผีบ้าน หรือการเลี้ยงผีตายโหงในหมู่บ้าน การทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นผู้นำประกอบพิธี หรือบางครั้งก็ทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาขั้นตอนการทำพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากในชุมชนจะมีผู้นำที่เป็นพระและผู้อาวุโสแล้ว ยังมีผู้นำที่เป็น **ครู** ในชุมชนมีครูที่ทำการสอนอยู่ในโรงเรียน 1 คนที่อาศัยอยู่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ในหมู่บ้าน ครูจะเป็นผู้นำในส่วนของการเป็นผู้ให้การศึกษาแก่ลูกหลานของคนในชุมชนแต่ไม่มีบทบาทเด่นชัดในส่วนของชาวบ้าน

3. ระบบความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกล่าวได้ใน 2 ลักษณะคือ

3.1 ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ในชุมชนบ้านปางมะโอชาวบ้านสืบเชื้อสายมาจากหลายตระกูลที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน ตระกูลเหล่านี้ได้แก่ สายวงศ์ใย สุน้อง สุขพี้ รินท้าว ก๋าแก้ว บุคคลที่เป็นต้นตระกูลของชาวบ้านในปัจจุบัน อพยพมาจากหลายแห่งบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้าน ชาวบ้านผู้หนึ่งแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องระบบเครือญาติในชุมชนว่า "บ้านปางมะโอเป็นบ้านที่คนมาจากหลายที่ เป็นบ้านแกงโฮะ" แต่อย่างไรก็ตามคนในหลายตระกูลเหล่านี้ก็มีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องเหมือนคนในตระกูลเดียวกันอันเกิดจากการแต่งงานข้ามตระกูล ผู้สูงอายุผู้หนึ่งในหมู่บ้านกล่าวว่า "ลองไล่ดูแล้วไม่มีใครที่เป็นคนอื่น เป็นพี่เป็นน้องกันหมดหมู่บ้าน"

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างป๊อกบ้าน ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านแบ่งเป็น 3 ป๊อกบ้านคือป๊อกบ้านลุ่ม ป๊อกบ้านบน และป๊อกบ้านใต้ จากลักษณะทางกายภาพดังกล่าว จึงดูเหมือนว่าแต่ละกลุ่มบ้านนั้นแยกกันอยู่เป็นส่วน ๆ ยิ่งเกิดกรณีความขัดแย้งเรื่องการแบ่งปันทรัพยากรในชุมชน ความขัดแย้งเรื่องการพัฒนาที่ไม่ทัดเทียมกัน ก็ยิ่งทำให้ดูเหมือนว่าในแต่ละป๊อกบ้านมีความสัมพันธ์ในเชิงลบมากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงบวก แต่ในสภาวะของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ ยังมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่โยงใยกันอยู่ในแต่ละกลุ่มบ้าน นายน้อย ใจสา ผู้นำความขัดแย้งระหว่างป๊อกบ้านคนหนึ่งยอมรับว่า "ทะเลาะกันไปก็เท่านั้น คนที่ทะเลาะกันก็พี่น้องกันทั้งนั้น สุดท้ายก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่ดี" ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภายใต้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างป๊อกบ้านยังมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่เป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้ชาวบ้านไม่แสดงความขัดแย้งออกมาในลักษณะที่รุนแรง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

4. ศาสนาและความเชื่อที่มีอยู่ในชุมชน ในชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 1 แห่งสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและใช้เป็นที่ประชุมกิจกรรมที่ชุมชนต้องทำร่วมกัน

แม้ว่าชาวบ้านทั้งหมดจะนับถือศาสนาพุทธก็ตาม ชาวบ้านส่วนมากยังมีความเชื่อถือเรื่องผี เช่นผีบ้าน ผีป่า การทรงเจ้า โดยเฉพาะการทรงเจ้า ในหมู่บ้านยังมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรง การเข้าทรงจะทำในกรณีที่คนในหมู่บ้านเกิดการเจ็บป่วย มีของหาย ผู้ทำหน้าที่เป็นร่างทรงจะทำนายทายทักอาการเจ็บป่วย และสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำนายว่าเป็นการกระทำของผี แล้วแนะนำให้ญาติพี่น้องไปทำการเลี้ยงผีด้วยเครื่องเซ่นไหว้ตามที่ร่างทรงกำหนด บางรายก็จัดให้ทำพิธีรดน้ำมนต์ เสดาะเคราะห์ หรือพิธีกรรมอื่น ๆ ตามที่ร่างทรงแนะนำ

5. ค่านิยมและระบบการให้คุณค่าในชุมชน ค่านิยมในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึง การให้การยอมรับและปฏิบัติในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ซึ่งในชุมชนแห่งนี้ได้ให้การยอมรับและให้คุณค่าแก่สิ่งต่าง ๆ หลายสิ่งหลายอย่าง บางครั้งค่านิยมและการให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ก็ส่งผลในทางบวก บางครั้งก็ส่งผลในทางลบ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดของค่านิยมและระบบการให้คุณค่าของคนในชุมชนแยกเป็นแต่ละหัวข้อดังนี้

5.1 ค่านิยมในการเอาอย่าง ชาวบ้านนิยมการเอาแบบอย่างทั้งที่เป็นการเอาอย่างคนในชุมชนด้วยกันเอง เช่น การเอาอย่างในเรื่องการส่งลูกสาวไปเป็นลูกจ้างในเมือง การเลียนแบบการประกอบอาชีพที่เห็นว่าทำรายได้ดี นอกจากนั้นคนในชุมชนยังมีค่านิยมการเอาแบบอย่างจากภายนอกชุมชน เช่นการแต่งกายของวัยรุ่น มักนิยมแต่งตามแฟชั่น การนิยมซื้อสินค้าเงินผ่อน เป็นต้น ซึ่งสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเอาแบบอย่างที่รับมาจากนอกชุมชนมากอย่างหนึ่งเกิดจากการที่คนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลจากภายนอกชุมชนมากขึ้น ค่านิยมที่ชุมชนรับมานี้นี้ส่งผลทั้งทางบวกและทางลบ อย่างไรก็ตามค่านิยมการเอาอย่างที่ปฏิบัติกันอยู่ในชุมชน จะส่งผลในทางบวกหรือทางลบขึ้นอยู่กับการคิดวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะสั้นหรือระยะยาว การเอาอย่างที่คิดถึงผลในระยะสั้นมักจะให้ผลในทางลบ ในทางกลับกันถ้าแบบอย่างที่ชุมชนรับมาได้มีการคิดคำนึงถึงผลในระยะ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ยาวการเอาอย่างนั้นมักจะให้ผลในทางบวก

5.2 ค่านิยมการบริโภคด้านวัตถุ ค่านิยมด้านนี้มีให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคมชนบทภาคเหนือ ในชุมชนแห่งนี้ก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านมีค่านิยมการบริโภคด้านวัตถุสูงมากโดยเฉพาะในกลุ่มของคนหนุ่มสาวและพ่อบ้าน – แม่บ้าน ค่านิยมนี้ให้ผลในทางลบมากกว่าทางบวก ชาวบ้านจะนิยมแสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มาใช้ บางครอบครัวที่ไม่สามารถหาเงินมาซื้อหาได้ก็จะกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุน เช่น สหกรณ์ ออมทรัพย์หรือแหล่งเงินกู้อื่น ๆ นอกชุมชน บางรายที่ไม่สามารถกู้ยืมเงินก็ใช้วิธีซื้อผ่อนจากร้านค้า ที่นิยมกันมากคือการซื้อผ่อนรถจักรยานยนต์ ในชุมชนมีผู้ที่ซื้อรถจักรยานยนต์เงินผ่อนมากกว่า 10 คัน โดยเฉพาะเมื่อต้นปี พ.ศ.2534 ที่ผ่านมา ชุมชนเริ่มมีไฟฟ้าใช้ทำให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวในการแสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวกมาใช้ เช่น เครื่องรับโทรทัศน์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าว พัดลม ฯลฯ บางครอบครัวสามารถซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ด้วยเงินที่เก็บหอมรอบริบ แต่ส่วนใหญ่จะซื้อหามาโดยการซื้อเงินผ่อน หรือกู้เงินมาซื้อ

5.3 ค่านิยมในเรื่องการดื่มสุรา ในเรื่องของการดื่มสุรานี้ผู้วิจัยได้เริ่มตั้งข้อสังเกตตั้งแต่แรกเข้าไปในชุมชน ชาวบ้านจะมีการเลี้ยงสุรากันในหมู่ชาวบ้านด้วยกันเองตลอดจนเลี้ยงแขกที่มาเยี่ยมเยือนในโอกาสที่สำคัญ และไม่สำคัญต่าง ๆ อันได้แก่ งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวช งานศพ งานทำบุญทอดผ้าป่า งานทำบุญทอดกฐิน วันสงกรานต์ การล่าสัตว์ป่าได้ การต้อนรับ การเลี้ยงส่งเจ้าหน้าที่จากทางราชการที่เข้ามาทำงานในชุมชน หรือแม้แต่การเลี้ยงสุราในวันปกติที่เสร็จสิ้นจากภารกิจการงานประจำวัน ด้วยเหตุนี้ในชุมชนจึงมีร้านขายสุราถึง 3 แห่ง โดยจะมีเอเย่นต์นำสุรามาส่งถึงหมู่บ้านทุก ๆ วันศุกร์ เจ้าของร้านขายของชำในหมู่บ้านรายหนึ่งกล่าวว่า "เหล้าขายดีที่สุดเอามาส่งวันศุกร์ประมาณวันอังคารหรือวันพุธก็หมดแล้ว" ผู้ใหญ่บ้านแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "คนนิยมกินกันมาอย่างนี้นานแล้วงานไหนงานนั้นต้องเลี้ยงเหล้า ถ้าบ้านไหนไม่เลี้ยงเหล้าก็จะถูกต่อว่าหาว่าขี้เหนียวบ้าง ไม่เข้าสังคมบ้าง สุดท้ายเจ้าของบ้านก็ต้องนำมาเลี้ยงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้" ชาวบ้านผู้หนึ่งแสดงความคิดเห็นว่า "ผมว่าเลี้ยงเหล้ากันทำให้รู้สึกว่ารักและสนิทสนมกันดีขึ้น"

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

การดื่มสุราเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนบางกลุ่มในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มของพ่อบ้านและกลุ่มเด็กหนุ่มวัยรุ่น แต่บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมนี้ได้แก่กลุ่มของแม่บ้าน ความขัดแย้งระหว่างพ่อบ้าน กับแม่บ้านในครอบครัวจากการที่พ่อบ้านดื่มสุราจนเมามายมักจะมีให้เห็นเป็นประจำ เนื่องจากแม่บ้านส่วนใหญ่เห็นว่าการดื่มสุราเป็นการสิ้นเปลืองโดยไร้เหตุ แต่พ่อบ้านกลับคิดว่าเป็นสิ่งดีช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด

5.4 ค่านิยมทางเพศ การแสดงออกด้านค่านิยมทางเพศที่ชุมชนปฏิบัติสืบทอดกันมา จนกลายเป็นประเพณีนิยมของคนทั้งชุมชน คือการถือว่าการแต่งงานหรือการได้เสียระหว่างชาย-หญิง จะต้องมีการแลกเปลี่ยนด้วยเงินหรือวัตถุสิ่งของ โดยผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายเรียกร้องค่าสินสอดทองหมั้นและค่าข้าวม่ามน้ำนม (ค่าน้ำนม) จากฝ่ายชาย ค่าสินสอดทองหมั้นนิยมเรียกเป็นเงินสดหรือสร้อยทอง ส่วนค่าข้าวม่ามน้ำนม นิยมเรียกเป็นเงินสดเท่านั้น ทั้งนี้ฝ่ายชายจะถูกเรียกสินสอดทองหมั้นหรือค่าข้าวม่ามน้ำนม มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่นฐานะทางเศรษฐกิจของฝ่ายชาย ถ้าฝ่ายชายเป็นผู้มีฐานะดี ก็จะถูกเรียกค่าสินสอดทองหมั้นและค่าข้าวม่ามน้ำนมแพง แต่การเรียกร้องค่าสินสอดทองหมั้นและค่าข้าวม่ามน้ำนมนี้ ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องแพง ๆ ไว้ก่อนเพื่อแสดงว่า ลูกสาวของตนเองมีคุณค่า แต่ราคาที่เรียกนี้ฝ่ายชายก็สามารถต่อรองได้ นอกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจของฝ่ายชายที่เข้ามาเป็นตัวกำหนดแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ ความสวยของฝ่ายหญิง ความสนิทสนมคุ้นเคยระหว่างสองครอบครัวที่จะแต่งงานกัน เป็นต้น

ค่านิยมทางเพศที่นิยมแลกเปลี่ยนด้วยวัตถุสิ่งของหรือเงิน ทอง นี้ ได้กลายเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทางเพศของคนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

การศึกษาและการพัฒนาที่ผ่านมาของชุมชน

1. <u>ทรัพยากรทางการศึกษา</u> ทรัพยากรทางการศึกษาที่มีอยู่ในชุมชนแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

1.1 สถานศึกษา ในชุมชนมีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ 2504 เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1.2 บุคลากรทางการศึกษา มีครูที่ทำการสอนอยู่ในโรงเรียน 5 คน เป็นครูที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 1 คน นอกจากนั้นในชุมชนยังมีบุคคลที่มีความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลาน โดยเฉพาะความรู้ด้านการดำรงชีพ เช่น ช่างไม้ ช่างจักสาน การล่าสัตว์ การเกษตร เป็นต้น

2. สภาพการจัดการศึกษาของชุมชน สภาพการจัดการศึกษาของชุมชน อาจแยกกล่าวได้ 2 ลักษณะคือ การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน และการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2.1 การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ชุมชนมีโรงเรียนที่เปิดทำการสอนในระดับประถมศึกษา 1 แห่ง จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2504 มีครูทำการสอน 1 คน จนถึงปี พ.ศ.2512 จึงมีครูมาทำการสอนเพิ่มขึ้นเป็น 2 คน จนถึงปัจจุบัน (ปีการศึกษา 2534) มีครูทั้งสิ้นรวม 5 คน นักเรียน 35 คน เปิดทำการสอนตามหลักสูตรของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ ทางโรงเรียนจะเปิดรับเด็กนักเรียนเข้าเรียนปีเว้นปี ทั้งนี้เพราะจำนวนเด็กที่เข้าเรียนแต่ละปีมีน้อย

2.2 การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนของชุมชนเป็นลักษณะของการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการแขนงต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี การดำรงชีวิต ความรู้ด้านวิชาชีพ จากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ไปสู่ลูกหลาน ลักษณะของการถ่ายทอดเป็นไปโดยระบบของชุมชนเองซึ่งไม่มีแบบแผนที่แน่นอนตายตัว การเรียนรู้จะเป็นไปตามสภาพความต้องการของชุมชนเอง เช่น เด็กชายจะเรียนรู้การเลื่อยไม้เพื่อนำมาสร้างบ้าน การล่าสัตว์ การจักสาน จากพ่อหรือญาติพี่น้อง เด็กหญิงจะเรียนรู้เรื่องการทำอาหาร การเย็บปักถักร้อยจากแม่หรือญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้นภายในชุมชนยังมีรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งจัดให้โดยรัฐบาล ดำเนินการโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดลำปาง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่ทะ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่ทะ สำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทะ ลักษณะการศึกษาที่จัดให้เป็นไปตามแผนงานของหน่วยงานเช่น ศูนย์การศึกษา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

นอกโรงเรียนมุ่งเน้นให้การศึกษาเพื่อให้ชาวบ้านอ่านออกเขียนได้ การฝึกอาชีพ สำนักงานพัฒนาชุมชน เน้นให้ความรู้ด้านอาชีพและการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ สำนักงานสาธารณสุขให้การศึกษาด้านสุขภาพอนามัย เป็นต้น

ในอดีต การศึกษาและการรับรู้ข่าวสารข้อมูลของชาวบ้านจำกัดอยู่เฉพาะในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงเพียงไม่กี่แห่ง เพราะการคมนาคมและการสื่อสารไม่สะดวก แต่ปัจจุบัน ชุมชนมีการรับรู้ข่าวสาร ข้อมูลจากภายนอกกว้างขวางมากขึ้นจากสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะจากโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อีกทั้งการคมนาคมติดต่อกับชุมชนภายนอกสะดวกมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารจากภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงต้นปี พ.ศ.2535 นับเป็นการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกที่กว้างขวางของชุมชน เมื่อมีการขยายเขตบริการไฟฟ้าเข้ามาสู่หมู่บ้าน สภาพการมีไฟฟ้าใช้ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวในการแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากขึ้น เฉพาะเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน 2535 ในหมู่บ้านมีเครื่องรับโทรทัศน์เพิ่มขึ้นเป็น 12 เครื่อง จากเดิมมีเพียง 4 เครื่อง จากปรากฏการณ์นี้ ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากภายนอกเพิ่มขึ้นอย่างมากมายในเวลาอันรวดเร็ว นอกจากนั้นยังได้ส่งผลต่อค่านิยมในด้านวัตถุของชาวบ้าน กล่าวคือ คนในชุมชนมีการแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันมากขึ้นกว่าเดิม มีการซื้อสินค้าเงินผ่อนประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ จากพ่อค้าที่นำมาเสนอขายถึงในหมู่บ้าน หลายครอบครัวเริ่มมีหนี้สินมากขึ้นจากการซื้อสินค้าเงินผ่อน

3. <u>การศึกษาพื้นฐานของประชากร</u> การศึกษาข้อมูลด้านการศึกษาของประชากร ครั้งแรกผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน เพื่อการวางแผนจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดลำปาง และข้อมูลจากแบบสำรวจ กชช. 2 ค. แต่ข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้ง 2 แห่ง เป็นข้อมูลที่ค่อนข้างหยาบและไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงในชุมชนเท่าที่ควร ผู้วิจัยจึงได้เริ่มลงมือศึกษาข้อมูลใหม่ทั้งหมด โดยใช้เทคนิคการทำแผนที่เป็นเครื่องมือในการศึกษาเมื่อเดือน พฤศจิกายน 2534 จนได้ทราบข้อมูลความรู้พื้นฐานของประชากรและนำเสนอในรูปตารางดังนี้ (ข้อมูลนี้ไม่รวมถึงเด็กในวัยประถมศึกษาและเด็กก่อนวัยเรียน)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 4.3 แสดงความรู้พื้นฐานของประชากร

ระดับการศึกษา	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ
ไม่รู้หนังสือ	15	24	39	24.68
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	33	28	61	38.61
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	25	29	54	34.18
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	3	1	4	2.53
สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	-	-	-	-
รวม	76	82	158	100.00

จากข้อมูลทางด้านระดับการศึกษาของประชากร จะพบว่า มีประชากรของชุมชนที่ไม่รู้หนังสือถึง 39 คน คิดเป็นร้อยละ 24.68 ของประชากร (ไม่รวมถึงเด็กก่อนวัยเรียนและเด็กในวัยประถมศึกษา) ซึ่งแยกตามระดับอายุและเพศดังนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือแยกตามกลุ่มอายุและเพศ

อายุ	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ
25 - 40 ปี	3	5	8	20.51
41 - 50 ปี	4	8	12	30.77
51 ปี ขึ้นไป	8	11	19	48.72
รวม	15	24	39	100.00

4. การพัฒนาที่ผ่านมาของชุมชน ได้มีความพยายามจากองค์กรภายนอกโดยเฉพาะองค์กรของรัฐ ที่จะเข้าไปจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดกิจกรรมด้านอาชีพให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อขจัดปัญหาความยากจนของชาวบ้านเป็นเป้าหมายหลักและนอกจากนั้นยังมีเป้าหมายที่แอบแฝงเข้ามาในรูปของการพัฒนาด้านอาชีพ เพื่อสกัดกั้นการบุกรุกเข้าไปทำลายพื้นที่ป่าสงวนเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การตัดและแปรรูปไม้เพื่อจำหน่ายของชาวบ้าน ดังคำบอกเล่าของครูที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาเป็นเวลานานกว่า 10 ปี ว่า "อาชีพของชาวบ้านที่นี่อย่างหนึ่งคือการทำไร่เลื่อนลอยและเลี่ยไม้ขาย ถ้าไม่ทำสองสิ่งนี้ก็อดตายจะเอาอะไรไปเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย" ดังนั้นจึงมีองค์กรจากภายนอกหลายหน่วยงานหันมาให้ความสนใจ นำโครงการด้านการส่งเสริมอาชีพเข้าสู่หมู่บ้านแห่งนี้ ที่สำคัญได้แก่ หน่วยงานป่าไม้อำเภอ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนเป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานที่เข้ามาจัดตั้งองค์กรและรวมกลุ่มเพื่อฝึกอาชีพให้แก่ชาวบ้านที่สำคัญ ๆ พอสังเขปดังนี้

1. การจัดตั้งสหการร้านค้า จัดตั้งโดยหน่วยงานของป่าไม้อำเภอซึ่งเล็งเห็นว่า หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างปิด การคมนาคมติดต่อกับภายนอกไม่สะดวกและอยู่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ห่างไกลจากหมู่บ้านอื่น แต่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงสินค้าอุปโภค บริโภคจากภายนอก สินค้าแต่ละชนิดที่พ่อค้าจากภายนอกนำมาจำหน่ายมีราคาสูงไม่เป็นธรรมกับชาวบ้าน จึงมีแนวคิดว่าชาวบ้านควรจะเป็นผู้จำหน่ายสินค้าเหล่านี้เสียเองในรูปของสหกรณ์ร้านค้า โดยใช้รูปแบบของสหกรณ์ร้านค้ามาดำเนินการ ทางป่าไม้อำเภอได้ให้เงินกองทุนสนับสนุนโครงการนี้จำนวน 10,000 บาท และมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้จัดการร้านค้า ดำเนินการจำหน่ายสินค้าให้แก่ชาวบ้าน โครงการนี้ดำเนินการอยู่ประมาณ 2 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2533 ผู้ใหญ่บ้านเสียชีวิตลง กิจการขาดการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องระบบบัญชีและประสบปัญหาการขาดทุนจนต้องเลิกกิจการไปในที่สุด

2. กลุ่มทำเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ กลุ่มนี้ได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งโดยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอร่วมกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ส่งเจ้าหน้าที่มาให้การอบรมเรื่องการทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ มีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม 15 คน ในระยะแรกผู้ที่มีฝีมือดีก็ผลิตเฟอร์นิเจอร์ออกมาจำหน่ายตามที่มีลูกค้าสั่งทำ ต่อมาความต้องการของผู้ใช้ลดลงไม่มีตลาดรองรับ ประกอบกับไม้ไผ่และหวายซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญหายากขึ้น ดังคำกล่าวของสมาชิกกลุ่มผู้หนึ่งว่า "ในระยะแรก ๆ ที่เจ้าหน้าที่เข้ามาส่งเสริมพวกผมก็ไปฝึกทำกัน คนที่มีฝีมือทำสวยก็มีคนมาสั่งซื้อ ตอนหลังนี่ไม่ค่อยมีใครสั่งทำบางคนทำไว้ก็ไม่ได้ขาย อีกอย่างหนึ่งไม้ไผ่ก็หายากต้องไปเอาไกลถึงเขตแพร่ ค่าจ้างรถก็แพง เดี๋ยวนี้ก็เลยเลิกทำ" ในที่สุดการทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ชาวบ้านก็เลิกทำไปโดยปริยาย

3. กลุ่มเลี้ยงหมู ได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งโดยเจ้าหน้าที่จากสหกรณ์การเกษตรอำเภอแม่ทะจำกัด มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 18 ราย ทางสหกรณ์ให้เงินกู้ยืมแก่สมาชิกรายละไม่เกิน 5,000 บาท เพื่อเป็นทุนดำเนินการ ผลของกิจกรรมคือกลุ่มผู้เลี้ยงหมูประสบการขาดทุนจนต้องมีหนี้สินกับสหกรณ์ และชาวบ้านกลุ่มเลี้ยงหมูได้เลิกกิจกรรมไปในที่สุด

4. กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์จากกระดาษย่น รวบรวมกลุ่มแม่บ้านฝึกอาชีพการทำดอกไม้ประดิษฐ์โดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ ใช้เวลาฝึกอบรมเป็นเวลา 3

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

วัน แต่ทางศูนย์ไม่สามารถหาตลาดมารองรับได้ กิจกรรมนี้จึงไม่สามารถทำเป็นอาชีพได้ เพียงแต่ประดิษฐ์ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานศพ งานบุญต่าง ๆ เป็นครั้งคราวเท่านั้น

5. กลุ่มทำตุ๊กตาผ้า ดำเนินการฝึกอบรมโดยอาจารย์ และนักศึกษาจากวิทยาลัยอาชีวศึกษาลำปาง มีแม่บ้านและเด็กสาวในหมู่บ้านเข้ารับการอบรมจำนวน 16 คน กลุ่มนี้สามารถประดิษฐ์ตุ๊กตาตามแบบที่กำหนดได้ แต่วัสดุที่นำมาใช้ในการประดิษฐ์มีราคาค่อนข้างแพง บางอย่างหาซื้อไม่ได้ในจังหวัดลำปาง ต้องสั่งซื้อจากจังหวัดเชียงใหม่ และเมื่อประดิษฐ์ออกมาแล้วไม่มีตลาดรองรับ กลุ่มนี้จึงไม่สามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพได้เช่นกัน

นอกจากการเข้ามาจัดตั้งกลุ่มอาชีพ และเข้ามาฝึกสอนอาชีพต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้ง 5 กลุ่มนี้แล้ว ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอื่น ๆ อีกเช่น กลุ่มวิชาพีพช่างเสริมสวย ตัดผม กลุ่มทำหน่อไม้อัดปี๊บ เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มอาชีพที่จัดตั้งขึ้นล้วนไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของความล้มเหลวของงานพัฒนาอาชีพที่ผ่านมาในหัวข้อต่อไป

วิเคราะห์ผลของการพัฒนาที่ผ่านมา

การพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชนโดยหน่วยงานจากภายนอกที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาด้านอาชีพโดยมุ่งที่จะจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมีความอยู่ดีกินดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ผลที่ปรากฏออกมาเป็นที่ประจักษ์ชัดว่ากิจกรรมต่าง ๆ ล้วนไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งพอจะวิเคราะห์ถึงสาเหตุของความล้มเหลวของกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. <u>ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา</u> ในเรื่องของการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนนั้น อคิน รพีพัฒน์ (2531)ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาว่า สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับด้วยกันคือ

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา พิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา

4. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

5. ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

สำหรับกิจกรรมการพัฒนาด้านอาชีพในชุมชนที่ผ่านมา จะสังเกตเห็นว่ากิจกรรมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นนั้น กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการริเริ่มของชุมชนในอันที่จะศึกษาสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน การร่วมกันวางแผนการแก้ไขปัญหาร่วมทำกิจกรรมที่วางแผนไว้ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่ถูกจัดตั้งขึ้นมีส่วนร่วมเฉพาะในส่วนของการเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น ส่วนการกำหนดปัญหาและการวางแผนเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น กระทำโดยองค์กรภายนอกชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยที่ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าวนี้แต่อย่างใด กิจกรรมทุกอย่างจึงดูเหมือนว่าเป็นกิจกรรมที่องค์กรภายนอกนำเข้ามาให้ทั้งสิ้น งานพัฒนาจึงมักเกิดปัญหา เกิดความสะดุดจนทำให้การพัฒนาไม่บรรลุผล ดังนั้นในระยะหลัง ๆ นี้จึงต้องพูดถึงเรื่องแนวทางการพัฒนาที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนามากขึ้น (ประเวศ วะสี, 2533)

2. <u>กิจกรรมไม่สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน</u> อาชีพต่าง ๆ ที่องค์กรภายนอกนำเข้าสู่ชุมชนและให้ชุมชนฝึกทำนั้นไม่ได้คำนึงถึงทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้จากกระดาษย่น กลุ่มทำตุ๊กตาผ้า ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ถึงความเป็นจริงของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแล้ว ชุมชนไม่มีวัตถุดิบที่จะนำมาประดิษฐ์สิ่งเหล่านี้เลย ทำให้กิจกรรมไม่ได้รับการตอบสนองจากชุมชนต่อจากการเข้ามาส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3. <u>การกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมผิดพลาด</u> การจัดตั้งกลุ่มเพื่อฝึกอาชีพหลาย ๆ กลุ่ม เช่นกลุ่มทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ กลุ่มเลี้ยงหมู เป้าหมายหลักคือการผลิตเพื่อขายมิใช่การผลิตเพื่อยังชีพ แต่ชาวบ้านขาดความรู้เรื่องการจัดการเกี่ยวกับการตลาด เมื่อผลิตสินค้าขึ้นมาแล้วจึงมีปัญหาเรื่องตลาดที่จะมารองรับสินค้าหรือผลผลิตที่ทำออกมาจำหน่าย ทำให้ประสบปัญหาขายผลผลิตไม่ได้หรือปัญหาผลผลิตราคาตกต่ำ เมื่อเป้าหมาย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ของการผลิตคือการขายเพื่อเอากำไร มิใช่เพื่อการยังชีพแต่ผลผลิตไม่สามารถให้ผลกำไรได้ ผลก็คือความล้มเหลวของผู้ผลิต แต่ถ้ามีการกำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรมเสียใหม่ให้เป็นการผลิตเพื่อยังชีพหรือผลิตเพื่อให้มีพออยู่พอกิน ที่เหลือจึงขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว จะทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าการกำหนดเป้าหมายเพื่อการขายเพียงอย่างเดียว

4. <u>การขาดการติดตามและสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง</u> งานพัฒนาที่ผ่านมาของชุมชน เป็นลักษณะที่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ มาชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมและติดตามสนับสนุนกิจกรรมเพียงระยะเวลาหนึ่งหรือในช่วงแรก ๆ ของกิจกรรมเท่านั้น ในระยะหลังของกิจกรรม เจ้าหน้าที่จะละเลยไม่เข้ามาติดตาม เมื่อเกิดปัญหาขึ้นกับกิจกรรมนั้น ๆ ชาวบ้านหรือสมาชิกกลุ่มกิจกรรมจะไม่สามารถขอคำปรึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่องจึงไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปได้

5. <u>กิจกรรมไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด</u> กิจกรรมที่ได้รับการส่งเสริมเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยตลาดสูง เมื่อไม่มีตลาดรองรับหรือไม่เป็นที่ต้องการของตลาดในขณะนั้น สินค้าที่ผลิต

6. <u>ปัญหาด้านเงินทุนในการผลิต</u> ในชุมชนยังขาดแหล่งเงินทุนระดับท้องถิ่นที่จะสามารถตอบสนองความต้องด้านเงินทุนในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวบ้าน ที่ผ่านมาชาวบ้านต้องอาศัยแหล่งเงินทุนจาก สหกรณ์การเกษตร นายทุนจากหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งแหล่งเงินทุนดังกล่าวมีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการกู้ยืมไปประกอบอาชีพ เช่น ดอกเบี้ยแพง กู้ยืมได้ยาก เป็นต้น

7. ปัญหาเรื่องการจัดการองค์กรภายในชุมชน ในชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปอยู่พอสมควร แต่องค์การที่มีอยู่ยังขาดการบริหารจัดการที่ดี เช่นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ทำให้องค์กรขาดความมั่นคงและชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์จากองค์กรที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved